

„Az irodalom diktatúrája”

PÁL SÁNDOR ATTILA: *DALOSKÖNYV*

Pál Sándor Attila *Daloskönyv* című kötetét nem tudom egyszerűen megközelíteni. A jelenlegi gyűjtemény a korábbi köteteihez képest sokkal szabadabb, kevésbé konceptuális. Olvasom, és kapkodom a fejem, mennyi fölkinált olvasói útvonal tűnik fel előttem. A következőkben ezekből fogom a legmarkánsabbakat felvázolni.

Az egyszerű kötet cím máris értelmezői játékra hív, megidézi Petrarcat (a versek azonban nem kapcsolódnak a reneszánsz előd életművéhez), ráirányítja a figyelmet a dal könnyed, közvetlen, szubjektív műfajára, valamint a könyv gyűjteményes jellegére (ezt be is teljesíti); s az egyik mottóval kiegészülve ki is tágítja a dal (lévén egy verseskönyv borítóján találkoztunk vele) irodalmi értelmezését a popdalokéval.

Ha már itt tartunk, a mottók felett sem érdemes átsiklanunk, hiszen az egyes versek olvasatára is termékenyen hatnak: az Eminem-idézet a referencialitással, a leírt/kimondott szó igazságértékével, a közvetlenséggel és vallomássósággal kapcsolatosan bizonytalanít el jótékonyan; a Jack Cole-szövegrészlet pedig a művészi teljesítmény[?], sikeresség kérdéskörét vetíti előre. Mindkét témával bőven találkozunk meg a *Daloskönyv*ben.

A valóság vagy blöff, én beszélek vagy a lírai én beszél játéka, vagyis az önélet-írói paktum kérdése az első versben is jelen van [Név]; megkerülhetetlenül beleírja a szerző nevét a kötetbe, egyfajta referencialitást hozva létre. A név (mint tulajdon-ságokat hordozó vagy azokat közvetítő címke) egyedi, ugyanakkor a viselőjén kívül mindig valami vagy valaki másra is mutat. Ráadásul Pál Sándor Attila esetében mind a két keresztnév súlyos irodalmi terheltséget is jelent. Bár Petőfire ritkán hivatkozunk pusztán Sándorként, József Attila nevét nem egyszer hallottam már irodalmárok között pusztán Attilánkként hivatkozni. Előbbi örökséget tudatosítja a *Sanyi* című, Petőfit megszólító vers [„Te, Sanyi, nem messze születél / állítólág onnan, ahol én születtem”; „Bár lenne az embernek / olyan válságkorszaka, mint neked / a Felhők voltak.”]; és bár jóval áttételesebben, a rájátszás eszközével idézi meg József Attilát a *Konfliktuskerülő magatartás* fölütése: [„Harminchárom éve magam vagyok.”].

A hagyományhoz való viszony egyébként is hangsúlyos Pál Sándor Attila kötetében, ez is több formában mutatkozik meg. Találhatunk a versek között átiratot: a *Menyegző* Nagy László azonos című művének jelenkori variációja. Egyszerre idézi fel a Nagy László-szöveget (mind témájában, mind tipográfiájában, sőt szerkezetében is), és jeleníti meg a kortársak számára olyan ismerős miliőt, nem nélkülözve a keserédes iróniát és némi hanyatlás-elbeszélést: „Itt álltok, arccal a mesterséges halastónak, / fehér krepp-papírral borított, lugast imitáló, / az esztendő összes többi napján funkciótlan fakeretben, / herepállasztó nyár derekán”. [Vö. „Arccal a tengernek itt állunk párban, / kürtszóban, ünnepi aranyriadóban, / síp-sikolyban, a dobbang döbbenetében”, Nagy László.] Vagy lássunk egy költőelőddel vitatkozó, annak ellentmondó szöveget: „Egy fa nem tanít semmire. / [...] / Télen meztelen ágain pelyheket tart.” [Nem kell] [Vö. „Tanulni kell. A téli fákat. / Ahogyan talpig zúzmarások.” Nemes Nagy Ágnes: *Tanulni kell*].

A hagyomány felelevenítésének és újraértésének tekinthető a különböző dalfajták szerepeltetése is – kedvet kap a kötetet mindenáron valahogy egybeolvasni akaró kritikus, hogy minden dalfajta tá találjon egy példát a könyvben, vagy legalább minden szöveget el tudjon helyezni valamelyik dalfajta műfaji keretén belül; szerencsére mindkét törekvése gáncsot kap –, ilyen például az *Új stílusú népdal* vagy a *Nyári kép, kilencvenes évek* című életkép. A családi élet képeit meglelevenítő gyermekkori visszaemlékezés meglehetősen ambivalens, ahogy a vázolt élethelyzet maga is. Egyszerre van benne jelen a vidéki idill és a kor korántsem harmonikus atmoszférája. Ez nyelviileg is kibontakozik: a felstilizált tájleírást helyenként hivatalos szóhasználat töri meg: „odakinn a locsolótömlőből forrásként patakzó vízszugár csattan / a tuják alatt, / majd a zöldségekre és más haszonnövényekre permetez”. Érdekes volna akár egy tanulmány keretein belül felvetni a kérdést: mindezek alapján mit is mondhatunk az újnépíességről, de legalábbis Pál Sándor Attila újnépíességéről, melynek tematikus kereteit ez alapján a kötet alapján a disznóvágás, a föld, a gyermekkor és a 2000-es évek adja?

A múlthoz (és jelenhez) való viszony más szempontból is fontos a *Daloskönyv*-ben. Jónéhány vers vet számot a lírai én egzisztenciális helyzetével. Egyfelől az irodalmi hovatarozás: a se nem zseni, se nem dilettáns lét megéneklése történik meg [Az *érett Vojtina dala*], szinte programszerűen; másfelől pedig a családi származás; az őstől öröklött vagy elhagyott társadalmi osztály vagy társadalmi helyzet is. Alföldi földművelő felmenők tűnnek fel, a „se dzsentri, se polgár” felmenők, akiknek hagyatéka: „gyűjteni a / sérelmeket”. A családfa nem nyúlik messzire, mert rövid a „parasztemlékezet”, illetve a lírai énnél már „[a]z a szó, hogy föld, nem tudom, mikortól / jelenti csak az elomló, barnás rögöket [...] ebben a családban” [*Hortus Conclusus*]. Egy letűnt korszak meghatározó tapasztalata jelenik meg a katonaságot felidéző *Vezényszavak*ban is. Apai, nagyapai történeteken keresztül a hozzáférés, s nagyon személyes, nagyon mai a hozzá fűződő viszony: „Nem orkok ellen / harcolnak, hanem emberek ölik egymást a tavaszban. [...] Helybenjárás.” [*Vezényszavak*]

A múlttal való intenzív viszonyt remekül egyensúlyozza ki a popkulturális elemek jelenléte és zsánerműfajok – elsősorban tematikus – versekbe emelése: „Egy párhuzamos dimenzióban letartóztatok/ illegális dimenzióközi utazgatásért.” [AI]. Ugyanez a vers utal a *Terminátor 2*-re és a *Rövidzárlatra*. Vagy ott van a *Cap* című vers, amely izgalmasan idézi fel a 2000-es évek elején népszerű edukációs rajzfilmet, *A bolygó kapitányát*, és helyezi el a jelen klímakatasztrófa-közeli helyzetében. A fantázia szintjén elevenedik meg, mi is lenne ma az „öt rendkívüli fiatalember”-rel és mit tehetne ma a környezetünkért a Kapitány: „Kapitány, kérlek, repülj, / a Fehér Házba, a Kremlbe, / a busenessnegyedekbe, / a Szilícium-völgybe, / növessz fát a belső szerveikből, / etesd őket halálra műanyaggal [...]”.

Szintén a 2000-es évek fiataljainak világát és popkulturális közegét jeleníti meg a *Lyrics [közbevetett bónusztrack]* is. Már a címe is utal arra, hogy elsődlegesen a [pop]dal lesz a középpontjában; utal többek között Eminemre, Wu-Tangra, Sub Bassre, az Akkezdet Phiaira. Ez a laza szövéssű, páros rímet felvonultató szöveg freestyle-szerű történetmesélés odamondogatásokkal tűzdelve, s újra a tehetség kérdését is tematizálja: „[vajon mire vered magad te faszkalap / arra hogy a szűkített listán rajta vagy / ösztöndíjak díjak a szekér jól elfutott / ilyen messzire bazmeg dilettáns még nem jutott]”.

Ahogy azt már fentebb említettem, a kötetben a számvetés a saját tehetséggel meglehetősen gyakran kerül elő, az önmeghatározás általában a középszerűséget, a különállást és a zsenitudattól mentességet hangsúlyozza: „Tudod, én nem ve gyűlök, / nincs olyasféle zsenitudatom sem.” [Sanyi] Érdekes ebből a szempontból a *Vojtina irodalomszociológiája* főliratú szerepvers [ami persze a referenciális utalások miatt önmegszólító versként is olvasható]: „poétikailag nem csináltál igazán izgalmas dolgokat, / nem hoztad lázba, nem csigáztad fel az értelmezőket, / a kritikusokat, irodalomtudósokat pláne, / nem helyeztél más megvilágításba semmit, / nem újítottál meg műfajokat, / nem váltottál paradigmát”. Az ilyen költészet és költői működés láthatólag fontos identitásképző minta, azonosulási lehetőség a lírai én számára. A költemény, lévén „irodalomszociológia”, az olvasói és értelmezői érdek telenség okait is feltárja. Azt veti fel, hogy az irodalmi érdekesség és sikeresség a traumákon, a jó hozott témákon múlik: „miféle problémáid lehettek azontúl, / hogy idővel egy öreg gyerek lettél, / hogy meghaltak körülötted, / hogy magyarnak szü lettél, / az érdekelt, / hogy kik jártak előtted, / meg akartad érteni a múltad, a helyed, a jelened, / a jövővel csak játszottál, hisz nem létezik”.

Egyenesen imposztor-szindrómáról árulkodik *Az érett Vojtina dala*: „Imposztor vagy. / Hitegeted magad, / hogy zseninek születtél, / csak nem értenek” – persze, nem muszáj önmegszólításként olvasnunk. Azt mindenképpen elmondhatjuk, a *Dalokkönyv*nek több mindenről megvan a maga markáns véleménye. Nem különösebben hízelgő a pályatársak egy részéről szóló allegória: „Jönnek csapatostól, zörög testükön / az elméleti páncélzat”; „táborokon és kurzusokon / lettek kitenyészve”, „addig cserélik bennük a / szerveket és alkatrészeket, / a bőrt és a nedveket, / míg teljesen mesterségesek nem lesznek”, „Egymás nyelvét rágják, / tapasztalatokat tematizálnak. / Professzionálisak és funkcionálisak.”, „Nincs lelkük, de boldogok. / Övék az ország.” [Az *érett Vojtina dala*]. [Közben nem tudjuk nem kihallani Babits hangját, ahogy Arany Jánoshoz szól: „és jönnek az új lantosok sereggel, // sebes szavakkal és hangos sebekkel”.] Ahogy a kiadók működését disztópikusan bemutató vers sem udvarol különösebben: „Zakatol a Traumafeldolgozó Gyár.” (Beef)

De nem bánik kesztyűs kézzel a kötet az értelmezőkkel sem. Engem mint olvasót, pláne mint kritikust, állandóan megszólít, folyton provokál, vagy feladatot ad: „A kritikuskok okos vagy butácska, / de mindenképpen csavaros okfejtéseikben / vagy mellébeszéltek, / vagy túlértékeltek, / vagy simán leírták, / mi az, amit csinálsz” [Az *érett Vojtina dala*]. Ezek után vigyáznom kell, ne legyen csak leírás a kritika, ne okoskodjam túl, ne legyen benne túl sok dicséret, és egyébként meg minnek is kritizálom. Ő már előre megmondta [várjunk, ki is?], hogy imposztor. Ha meg más véleményen vagyok, minnek neki bizonygatni. És tényleg, kinek is? A referencialitás állandó játéka zavarba ejt. A költői én beszéde olyan közvetlenné válik ezekben a helyzetekben, hogy elbizonytalanít az értelmezői [és értékelő] foglalatosságomban. Ki beszél hozzám egyáltalán, ki provokál? Mennyivel közvetetebben, a vers mögül heccel az, akinek bár a neve a borítón van [sőt, a kötetben], mégis másfajta paktumot kötött, mint én, aki kritikusként a kötetéről mondani akarok valamit? És akkor mindennek a tetejébe még ijesztget is: „rátatlanul eszlek meg hallod interpretátor” [Lyrics], és miközben most írok, és erre is figyelemmel vagyok, nem tudom nem magamra venni a következőt: „jönnek rám agyonreflektált faszok elméletileg felkészült picsák” [Lyrics].

Ezek a szövegrészek azt okozzák, hogy meghasonlok, mikor írnom kell a könyvről, különösen az előre és szinte folyton kritizált kritikai szerep miatt. Akárhogy is nézem, le vannak osztva a lapok, s bármelyik kritikus szerepébe is bújnék, már eleve el vagyok bukztatva. Arra kényszerít a kötet, hogy kitegyem az asztalra az értelmező, a mérleget a kritikus dilemmáit, azaz engem is vallomásokba taszít. Mindez a kényelmetlenség izgalmasabbá teszi az értelmezői viszonyulást, felülvizsgáltatja a saját helyemet/szerepemet a kritikairói folyamatban. Élőbbé teszi a viszonyt köztem és a szövegek között.

Van még néhány, a *Daloskönyvre* általában jellemző tulajdonság is. Az egyik ilyen a dalszerű könnyedség. Ezek a versek nem veszik túl komolyan sem magukat, sem a tárgyukat, ahogyan a lírai én sem önmagát vagy egyáltalán az irodalmat. Ez a könnyűkezeség, helyenként nemtörődomség szintén kevésbé támadhatóvá vagy számonkérhetővé teszi a művészi teljesítményt. A másik jellegzetesség pedig, hogy több helyütt tetten érhető, hogy nem versben, hanem kötetben gondolkodnak a szövegek [amelyek, ahogy fentebb láttuk, eleve olvasókra, sőt kritikusokra számítanak; ezekre a résztvevőkre prerefektálnak]: „már azt hittük hogy megkomolyodsz vagy megtanulsz verset írni / erre ezzel jössz és rím is lesz hát kedvünk lenne sírni / így elcseszni ezt a kötetet” [*Lyrics; közbevetett bónusztrack*]. Ez a két vonás egybefogja az amúgy messze nem egységes kötetet. Ugyanakkor ezt az innen nézve homogén képet töri meg a szövegek színvonalbeli különbsége. Hogy ennél is konkrétabb legyen, nem tesz jót a *Daloskönyvnek* az a néhány vers, amelyben egy-egy ötlet van leírva annak megvalósítása helyett [*Helyzetdal; Régimódi népi líra*], vagy a címmel nagyon nagyot ígérő mű [*Hawking dala*].

A rengeteg értelmezői irány, a gazdag merítésű ihletforrás, a formai és megszólalásbeli sokféleség ellenére a *Daloskönyv* mindvégig a költő láthatatlan kötöttségeiről és alávetettségéről számol be. A determináltság köti a múlt és a kortársak felől. Előre meghatározza a származása és az élettörténete, a privát traumái a témáit. A tehetsége és az intézményrendszer működése mind rajta kívül álló dolog. Sőt még a kor is, amelyben paradox módon benne is áll. A *Daloskönyv* szabadszájúsága, lazasága és tudatos hányavetisége így a „diktatúrával” szembeni szabadságkiáltvány. [*Magvető*]

KISS GEORGINA